

Verborgene verhalen rijzen op uit het veen

Duizenden jaren lang – veel langer dan voorheen gedacht – vonden mensen in Noord-Europa een laatste rustplaats in veenmoerassen. Dat gebeurde met pieken en dalen, blijkt uit een groot nieuw onderzoek. Waarom, is grotendeels nog een raadsel.

TEKST ROELOF KLEIS FOTO ALAMY

De Man van Tollund; een in 1950 in Denemarken gevonden veenlijk. De man leefde in de 5e eeuw voor Christus en kwam waarschijnlijk door ophanging om het leven. Dergelijke vondsten hebben ons beeld van de veenlijken bepaald – onterecht, volgens nieuw onderzoek.

‘Je kijkt iemand uit de prehistorie recht in het gezicht’

Veenlijken spreken tot de verbeelding. Rond de goed geconserveerde mummies hangt een zweem van geheimzinnigheid. Wie waren deze mensen en waarom vonden ze hun einde in het veen? Zijn ze ritueel geofferd, anderszins gedood of toch gewoon verdwaald en verdrongen?

Landschapsarcheoloog Roy van Beek van de leerstoelgroep Bodemgeografie en Landschap is er al jaren door gefascineerd. ‘Voor een archeoloog is het geweldig materiaal’, vertelt hij. ‘Je kunt niet dichter bij iemand komen die zo ver in het verleden heeft geleefd. Bij de best bewaarde veenmummies, zoals de Deense Tollund-man uit de 5e eeuw voor Christus, zie je de stoppels nog op de kin zitten. Je kijkt iemand uit de prehistorie recht in het gezicht.’

Het zijn dergelijke vondsten van goed bewaarde mummies, zoals ook het rond het begin van onze jaartelling gewurgde zestienjarige ‘meisje van Yde’ die ons beeld van de veenlijken bepalen. Maar dat is niet terecht, volgens Van Beek: ‘We hebben ons lang blindgestaard op een kleine groep vondsten van veenmummies. Er zijn boekenkasten vol over geschreven, waardoor een bepaalde visie op veenlijken is ontstaan, waarin wordt aangenomen dat ze hoofdzakelijk dateren uit de IJzertijd en de Romeinse tijd, en vooral als rituele offers aan hogere machten moeten worden gezien. Voor een belangrijk deel is dit denkbeeld ongefundeerd.’

LOSSE BOTRESTEN

Van Beek bracht met een internationaal team van experts voor het eerst alle vondsten van menselijke resten in het veen in kaart, van Ierland tot de Baltische staten. Dus niet alleen de goed bewaarde mummies, maar ook skeletten en skeletresten. ‘Als je breder kijkt, krijg je een ander verhaal’, zegt hij nu. ‘Ik dacht eerst ook dat die mummies niet te

vergelijken zijn met losse botresten, dat het om een compleet ander verschijnsel ging. Tot op een gegeven moment het kwartje viel. Het meisje van Yde is in wezen niet anders dan een vondst van een restantje botten elders. De conserveringsomstandigheden van de veenmoerassen, die heel verschillend kunnen zijn, bepalen wat je als archeoloog terugvindt. Daarom moet je die vondsten combineren. Bovendien: mummies hebben weliswaar nagels, huid, haar en soms kun je zelfs zien wat ze als laatste hebben gegeten, maar ze bevatten meestal geen botmateriaal. Een mummie is een zak met huid. Uit skeletten haal je andere informatie. Soms zelfs doodsorzaken.’

RAADSELACHTIG PATROON

De resultaten van het onderzoek zijn begin dit jaar gepubliceerd in *Antiquity*. De opgezette database veenlijken telt meer dan duizend personen, verdeeld over 266 vindplaatsen, en omspant zeven millennia, een veel langere tijdsperiode dan eerder gedacht werd. Opvallend is ook dat de vondsten niet evenredig verdeeld zijn over de tijd. Ze laten een raadselachtig patroon zien van zeven pieken met lange tussenpozen waaruit bevestigend minder of zelfs nauwelijks lijken bekend zijn. Hoe kan dat? ‘Dat is de kernvraag’, zegt Van Beek. ‘De eerste vondsten komen uit het Neolithicum, vanaf 5.000 voor Christus. In die landbouwende samenlevingen ontstond voor het eerst clustering van bevolking. Bovendien ontwikkelde zich toen op grotere schaal veen. Zonder veen geen veenlijken. Maar waarom zijn er pieken en dalen? Ik weet het niet. Misschien heeft het te maken met culturele keuzes en gebruiken. Bij de grote piek aan vondsten uit de IJzertijd en de Romeinse tijd kan een deel mogelijk inderdaad als rituele offers worden gezien. Maar er is niet één duidelijke oorzaak voor die pieken. Je kunt al die

lijken niet op een hoop gooien.’

Dat het veen dienst deed als begraafplaats is volgens Van Beek uitgesloten. ‘Voor deze tijdspanne is goed bekend wat een normale begrafenis was. Je hebt de hunebedden, de grafheuvels, de urnenvelden. Veenlijken zijn een afwijking daarvan. De vraag is waarom deze mensen geen recht hadden op een normale begrafenis. Waren het misdadigers, mismaakten, of anderszins verstotenen die niet thuishoorden in hun samenleving? Naast de vindplaatsen met één persoon heb je plekken waar bij herhaling mensen zijn achtergelaten. Een soort cultusplaatsen, waar werd geofferd. Op dat soort plekken kom je ook kinderlijken tegen en vondsten zoals wapens, sieraden, dierenbotten en aardewerk. Het onderstreept volgens Van Beek het belang om venen te beschermen. ‘Niet alleen vanwege hun biodiversiteit, maar ook omdat ze ons iets te zeggen hebben over wie wij zijn. Het zijn belangrijke culturele archieven.’

GEWELD

Minder dan 20 procent van de veenlijken kwam aantoonbaar door geweld om het leven. Maar hier houdt Van Beek een slag om de arm. ‘Je kunt lang niet altijd vaststellen of er geweld in het spel is geweest. Veel van de vondsten zijn vanaf 1880 tot de eerste helft van de 20e eeuw gedaan, en niet alles is goed bewaard en geregistreerd. We moeten het doen met wat er is. Wij hebben voor deze studie voor het eerst ook Centraal- en Oost-Europa erbij betrokken. Daar zijn uitgestrekte veengebieden. In de Baltische staten wordt nog steeds veen gewonnen. Toch is daar minder gevonden dan ik had gehoopt. Mogelijk is een verklaring dat vondsten eenvoudigweg niet zijn vastgelegd. Dat is de tragiek van het werk van een archeoloog.’ ■

www.wur.nl/verhalen-hoogvenen